

O ČOM SÚ VAŠE NAJOBĽÚBENEJŠIE (PRÁVNICKÉ) FILMY? A PREČO PRÁVE O WHISTLEBLOWINGU

JUDr. Andrej Poruban, PhD.,¹⁹⁷ a Bc. Kristína Kozová¹⁹⁸

---

1. Úvod

Filmová tvorba je súčasťou každodennej reality už viac ako sto rokov, pričom sa stala významnou súčasťou populárnej kultúry. V kinách, a nielen tam, bývajú zobrazované aj skutočné príbehy oznamovateľov kriminality a inej protispoločenskej činnosti, pretože ich životy sú často vzrušujúcejšie ako fiktívne historiky z pera scenáristov.

2. Film ako pedagogická pomôcka

Audiovizuálne umenie nemusí vyplňať len voľný čas, ale môže mať edukačný charakter a môže slúžiť aj ako pedagogická pomôcka, na ktorej sa dá ilustrovať preberaná problematika. Vedecké štúdie dokázali, že študenti v dnešnej dobe potrebujú oveľa viac vizuálnych stimulov, ktoré im môžu byť nápomocné pri učení. Výskumy tiež naznačujú, že okrem podpory učenia, možno filmy využiť aj na budovanie hodnôt a upevnenie charakteru, ako aj na posilnenie informačnej gramotnosti. Možno ich však aplikovať aj na podporu bežných zručností, medzi ktoré patria písanie, kreatívne vyjadrovanie alebo prezentovanie. Azda tým najväčším pozitívom je, že dokážu napomôcť pri rozvoji kritickej reflexie a skeptických znalostí.¹⁹⁹

Vo výskume *British Film Institute* bol účel filmovej gramotnosti zadefinovaný ako „poskytnúť mladým ľuďom povedomie a vedomosť o našom filmovom dedičstve a zvýšiť záujem o tieto filmy a taktiež aj najnovšie európske filmy, pričom konečným cieľom je vybudovanie dlhodobého publika pre európske filmy“²⁰⁰.

---

¹⁹⁷ Autor je odborným asistentom na Fakulte sociálno-ekonomických vzťahov Trenčianskej univerzity Alexandra Dubčeka v Trenčíne.

¹⁹⁸ Autorka je študentkou ľudských zdrojov a personálneho manažmentu na Fakulte sociálno-ekonomických vzťahov Trenčianskej univerzity Alexandra Dubčeka v Trenčíne.

¹⁹⁹ *Using Film In Education*. Dostupné z: <https://www.teachingtimes.com/knowledge-banks/using-film-in-education/>.

²⁰⁰ *Screening Literacy: Film Education in Europe*. Dostupné z: https://www.europacreativamedia.cat/rcs_auth/convocatories/Screening_literacy_resum_estudi.pdf.

Výsledky boli použité na vytvorenie odporúčaní pre zlepšenie modelu tzv. filmového vzdelávania v budúcnosti, ktoré zahŕňa uznanie filmu ako nielen umeleckej formy, ale aj formy kritického chápania, prístupu k národnému dedičstvu a pod.

Vzdelávanie prostredníctvom filmov má svoje výhody. Neznáme pojmy (napr. whistleblowing) nedokážu študenti želaným spôsobom absorbovať v celej ich šírke. Filmy tak môžu pomôcť ku komplexnému pochopeniu a dokážu motivovať študentov aj k rozprúdeniu diskusie. Podporujú tiež koncepciu tzv. Gardnerových viacnásobných inteligencií tým, že spájajú slová so zvukmi, obrazmi a zmyslami. Nemožno zabudnúť ani na vytváranie povedomia o konkrétnych problémoch, ktoré majú vplyv na spoločnosť. Filmy sú preto vhodným spôsobom, ako odovzdať určité posolstvo.²⁰¹ Na druhej strane nájdeme aj nevýhody. Filmy sú časovo veľmi náročnou záležitosťou. Netreba zabúdať ani na to, že ide o fantazijné znázornenie reality, a preto je vždy potrebné uistiť sa, či sú historicky správne.²⁰²

3. Naozajstná Karen Silkwood vtedy

Na ilustrovanie oznamovania kriminality alebo inej protispoločenskej činnosti môžu dobre poslúžiť viaceré snímky ako *Serpico* (1973), *All the Presidents Men* (1976), *Silkwood* (1983), *The Insider* (1999), *Erin Brockovich* (2000), *The Informant* (2009), *Snowden* (2016), *The Post* (2017), *Crime + Punishment* (2018), *The Laundromat* (2019), či *Official Secrets* (2019).²⁰³

Možno menej známou kauzou v našich končinách je príbeh zo sedemdesiatych rokov minulého storočia o Karen Silkwood, ktorý dodnes delí ľudí na dva tábory – jedni tvrdia, že úmrtie aktivistky bolo len nešťastnou tragédiou, zatiaľ čo druhí, že išlo vraždu s cieľom umlčať ju.²⁰⁴

Karen pracovala v Kerr-McGee v Oklahome, v závode, ktorý sa zaoberal jadrovým palivom, ale kde sa významným spôsobom zanedbávala bezpečnosť. V rámci výkonu práce prichádzala do kontaktu s plutóniovými peletami a bola pravidelne vystavovaná rádioaktívnemu materiálu. Po troch mesiacoch sa zúčastnila štrajku, v rámci ktorého zamestnanci požadovali lepšie školenia a programy v oblasti zdravia a bezpečnosti a taktiež aj vyššie mzdy. Štrajk trval približne deväť-desať týždňov, ale nedopadol podľa očakávaní. Zamestnanci to nakoniec vzdali a vrátili sa do práce bez toho, aby dosiahli čo i len jeden z požadovaných bodov.

²⁰¹ *7 Reasons Why Movies Can Be Used to Stimulate Learning*. Dostupné z: <http://cutprintfilm.com/features/editorials/7-reasons-movies-can-used-stimulate-learning/>.

²⁰² *Using movies for effective instruction*. Dostupné z: <https://www.theedadvocate.org/using-movies-for-effective-instruction>.

²⁰³ Pozri viac *11 movies about whistleblowers that you cannot miss*. Dostupné z: <https://www.transparency.org/en/blog/11-movies-about-whistleblowers-that-you-cannot-miss>.

²⁰⁴ Fun fact: hlavná postava Meryl Streep, ktorá bolo dokonca za túto hereckú rolu nominovaná aj na Oscara, sa objavila vo viacerých vyššie uvedených filmoch.

Ich pracovné podmienky sa dokonca ešte zhoršili v dôsledku zvyšovania objemu produkcie. Museli pracovať sedem dní v týždni v dvanásťhodinových zmenách. Vzhľadom na to, že neexistovala takmer žiadna starostlivosť, začali pribúdať prípady kontaminácie. Rastúca fluktuácia bola riešená náborom mladších zamestnancov bez riadneho zaškolenia.

Po tom, ako sa Karen stala členkou vyjednávacieho výboru (pričom bola prvou ženou na tejto pozícii v rámci spoločnosti Kerr-McGee), začala dokumentovať všetko, čo sa týkalo nebezpečných pracovných podmienok. Zaoberala sa prípadmi kontaminácie a zoznam problémov čoraz viac narastal. Prišla na to, že dochádza k falšovaniu záznamov. Taktiež zistila, že sa neustále porušujú zdravotné predpisy a objavila aj to, že v spoločnosti chýba určité množstvo plutónia, čo mohlo mať katastrofálne následky. Paradoxne, spolupracovníci ju žiadali, aby sa nezaoberala otázkou bezpečnosti, ale sústredila sa radšej na oblasť zvyšovania ich odmeny za vykonanú prácu.

Vyjednávací výbor sa raz stretol s riaditeľom Medzinárodnej únie zamestnancov v oblasti ropy, chemického a atómového priemyslu, ktorý sa podelil o svoje poznatky o súvislosti plutónia a rakoviny. O tom, že plutónium by mohlo byť karcinogénne nemal vtedy nikto vedomosť. Počas súkromného rozhovoru sa Karen s riaditeľom dohodli na stratégii, v rámci ktorej poskytnú novinám *The New York Times* informácie o falšovaní kontroly kvality.

Počas jednej noci, kedy išla z rokovania odborov na stretnutie s reportérom, ktorému mala v pláne odovzdať všetky nazhromaždené dôkazy, bolo jej auto bolo nájdené na hrádzi. Po tom ako zišlo z cesty, narazilo do zvodidiel a zrútilo sa z diaľnice. Celý prípad bol štátnou políciou uzatvorený ako nehoda s pravdepodobnosťou, že Karen zaspala počas jazdy. Krvné testy neskôr odhalili, že v jej tele sa nachádzala až dvojnásobná odporúčaná dávka antidepresív s prítomnosťou určitého množstva alkoholu.

Existujú však aj špekulácie o tom, že vôbec nešlo o nešťastnú náhodu, následkom ktorej bola predčasná smrť vo veku 28 rokov, pretože na zadnom nárazníku auta sa našla priehlbina, ktorá indikuje možnosť, že Karen bola z cesty vytlačená iným vozidlom. Zaujímavé je tiež, že po príchode na miesto činu neboli nájdené žiadne dokumenty, ktoré so sebou niesla na stretnutie s novinárom. Policajt na mieste tvrdil, že všetky rozhádzané papiere pozbieral a dal ich späť do auta. Odtiaľ však medzitým záhadným spôsobom zmizli. Spoločnosť Kerr-McGee bola krátko na to zatvorená z dôvodu početných porušení bezpečnostných predpisov.

4. Akákoľvek Karen Silkwood dnes

Ak by sa príbeh odohrával u nás, tak v súčasnosti by Karen mala viacero možností, ako riešiť problémy v zmysle zákona č. 54/2019 Z. z. o ochrane oznamovateľov protispoločenskej činnosti. K dispozícií sú jednak externé kanály ako Úrad na

ochranu oznamovateľov, prokuratúra, správne orgány vrátane inšpektorátov práce v rámci konania o správnom delikte, a jednak vnútorné systémy preverovania oznámení. Nemožno opomenúť ani priame obrátenie sa na verejnosť prostredníctvom mimovládnych organizácií, investigatívnych novinárov alebo zdieľania skúsenosti cez sociálne siete.

Podľa § 10 predmetného zákona zamestnávateľa, ktorí zamestnávajú najmenej 50 zamestnancov, sú povinní určiť zodpovednú osobu.²⁰⁵ Označenie zodpovednej osoby a spôsoby podávania oznámení musia byť zverejnené a pre všetkých zamestnancov prístupné obvyklým a bežne dostupným spôsobom tak, že najmenej jeden spôsob podávania oznámení musí byť prístupný nepretržite. Zamestnávateľ je povinný sprístupniť informácie o vnútornom systéme preverovania oznámení v stručnej, zrozumiteľnej, jasne formulovanej a ľahko dostupnej forme. Povinný je tiež uľahčovať podávanie oznámení.

Interné systémy môžu mať rôznu podobu. Môže ísť napr. o e-mailovú adresu, či využitie webového alebo mobilného rozhrania, ktoré plní totožnú funkciu. Prostredníctvom týchto nástrojov je možné vyjadriť sa k akémukoľvek problému, či prísť s návrhmi na zlepšenie záležitostí, ktoré sa nezdajú byť v poriadku. Nahlasovanie môže byť pre mnohých stresujúce a náročné, a preto by celý proces mal fungovať, aby sa oznamovateľ cítil bezpečne. Ideálna platforma by mala previesť zamestnanca naprieč všetkými krokmi a postarať sa o to, aby sa s každým jedným prípadom zaobchádzalo transparentne.

Dynamická doba v oblasti digitalizácie prináša množstvo výziev, najmä ak oznamovanie zahŕňa spracúvanie osobných údajov viacerých osôb. Od oznamujúceho zamestnanca cez tých, ktorých dotýka, až po svedkov či tretie strany. Na ochranu identity oznamovateľa sa pritom predpokladá osobitný režim dôvernosti. Systémy by preto mali poskytovať čo najvyššiu úroveň ochrany. V opačnom prípade nemusia prejsť testom podľa všeobecného nariadenia o ochrane údajov 2016/679.

Výborne to ilustruje prípad z Talianska, kde sa úrad na ochranu osobných údajov (*Garante per la protezione dei dati personali*) zameril na najpoužívanejšie softvérové riešenia v rámci interných systémov. Úrad odhalil viacero porušení GDPR, za čo v apríli 2022 udelil jednej verejnej nemocnici²⁰⁶ i IT firme, ktorá jej poskytla aplikáciu na správu oznámení²⁰⁷, pokuty 40.000,00 eur každému.

Nemocnica, ako prevádzkovateľ, nestanovila primerané technické a organizačné opatrenia na zabezpečenie dostatočnej úrovne bezpečnosti so zreteľom na špecifické riziká vyplývajúce z takéhoto spracúvania osobných údajov. Softvér bol nakonfigurovaný tak, že prístupy sa ukladali do denníkov brány firewall. Podľa toho bolo možné sledovať používateľov, t.j. potenciálnych oznamovateľov. Zamestnancom neboli poskytnuté žiadne informácie o spracúvaní osobných údajov, zamestnávateľ nevykonával posúdenie vplyvu na ochranu údajov (DPIA), ani sa nevedli žiadne

²⁰⁵ Dobrou praxou však bude zaviesť interné systémy aj u ostatných zamestnávateľov s prihliadnutím na špecifické okolnosti menších pracovísk.

²⁰⁶ <https://www.gdpd.it/web/guest/home/docweb/-/docweb-display/docweb/9768363>

²⁰⁷ <https://www.gdpd.it/web/guest/home/docweb/-/docweb-display/docweb/9768387>

záznamy o spracovateľských činnostiach. IT spoločnosť, ako poskytovateľ služby, navyše nemala správne upravený vzťah s hostingom, na ktorého sa spoliehala v súvislosti s rôznymi spracovateľskými operáciami.

5. Čiastkový záver

Riešenie oznámenej kriminality a inej protispoločenskej činnosti sa posunulo míľovými krokmi vpred. Až tak, že pri dobre nastavených nielen interných systémoch by v súčasnosti filmy o whistleblowingu vyzerali inak, ak by sa vôbec natáčali. Boli by menej napínavé, ba priam nudné. Zamestnanec sa bez obáv obráti na zodpovednú osobu. Zamestnávateľ v stanovenej lehote preverí oznámenie, oznámi výsledok a v ideálnom prípade prijme nevyhnutné opatrenia. Zamestnávateľ ďalej pokračuje vo svojej práci. Koniec príbehu.